

ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Նախկին Խորհրդային Միության գրեթե բոլոր հանրապետություններում պլանային տնտեսությունից շուկայի անցումը բնորոշվեց քաղաքական, ժողովրդագրական և այլ բնույթի սոցիալ-տնտեսական խորը ցնցումներով: Հայաստանի Հանրապետությունում այդ անցումն իրականացվեց առաձևակի բարդություններով և դժվարություններով: Այսպես, 1998 թ.՝ 1990 թ. համեմատ, տեղի է ունեցել արդյունաբերական արտադրության նկատելի անկում: Այն հատկապես մեծ էր 1992 թ., երբ նախորդ տարվա համեմատ արտադրության ծավալները կրճատվեցին մոտ երկու անգամ, որն ուներ իր սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ պատճառները, որոնցից հիմնականներն էին՝

- տրանսպորտային կապուղիների (հիմնականում Ադրբեջանի կողմից՝ երկաթուղու) շրջափակումը,
- ԽՍՀՄ կազմալուծման հետևանքով կազմակերպությունների միջև տնտեսական կապերի խզումը (Խորհրդային Հայաստանի արդյունաբերական կազմակերպությունների մեծ մասը թողարկում էր ոչ թե վերջնական, այլ միջանկյալ սպառման արտադրանք),
- Էներգետիկ ճգնաժամը, որի հետևանքով բազմաթիվ կազմակերպություններ հայտնվեցին հարկադիր պարապուրդի մեջ և այլն:

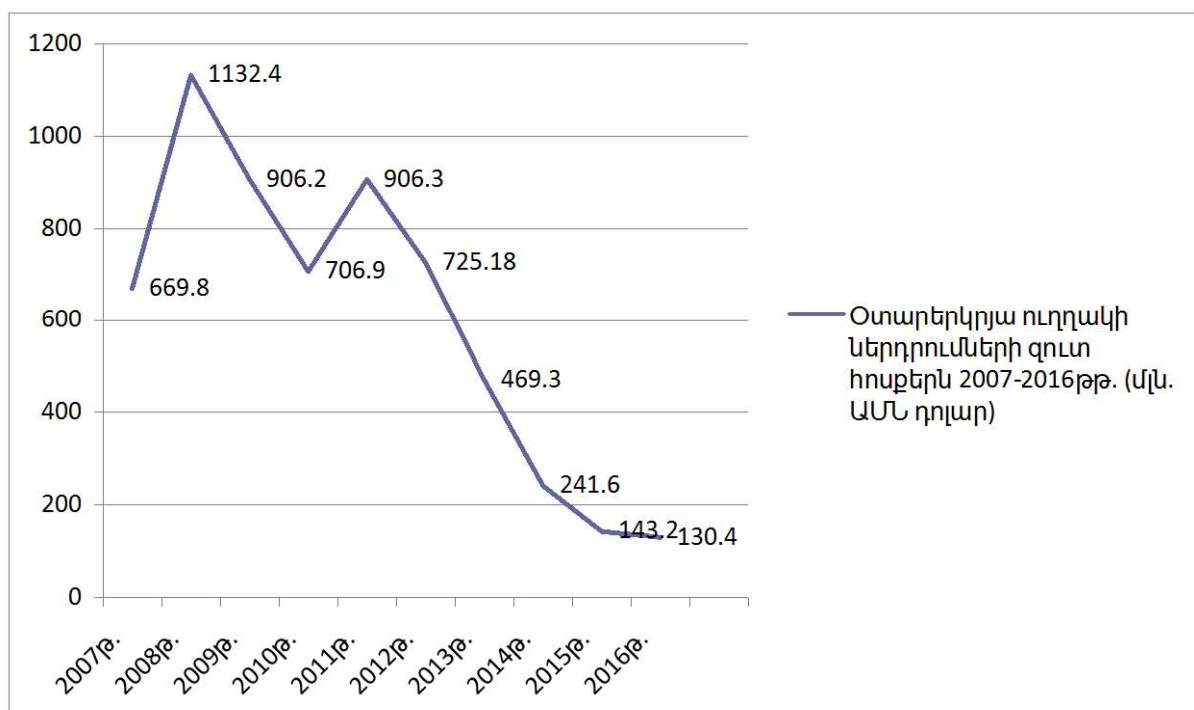
Սկսած 1994թ.-ից ՀՀ-ում արձանագրվեց արդյունաբերության որոշակի աշխուժացում: 1994-1997 թթ. նախորդ տարվա համեմատությամբ արդյունաբերության աճի տեմպերը կազմեցին համապատասխանաբար 105.3, 101.5, 101.4 և 101.1%: Սակայն 1998թ.-ին 1997թ.-ի համեմատ, տեղի ունեցավ արդյունաբերական արտադրության աճի տեմպերի նվազում 2.5 տոկոսային կետով, որի հիմնական պատճառներից էր Ռուսաստանի Դաշնությունում 1998 թ.-ի կեսերից սկիզբ առած ֆինանսական (հատկապես՝ վճարային) ճգնաժամը, և, որպես հետևանք, ՀՀ խոշոր կազմակերպությունների մի զգալի մասի համար պատվերների և պահանջարկի կրճատումը կամ լրիվ բացակայությունը, քանզի այդ կազմակերպությունների արտադրանքը հիմնականում ուղղված էր դեպի ռուսական շուկա: Այսպիսի իրավիճակում տնտեսության արագ վերականգնման համար պահանջվում էին հսկայական ծավալներով ներդրումներ: Սակայն ՀՀ-ում շուկային անցման տարիների ներքին խնայողությունների չափազանց ցածր մակարդակը և տնտեսության ներքին հատվածում ձևավորված եկամուտների սակավությունը, դժվարացնում էին տնտեսական աճի ներդրումային ֆինանսավորումը միայն ներքին ռեսուրսների հաշվին, և այստեղ առանցքային դեր ու կարևորություն ստացան արտաքին, այսինքն օտարերկրյա ներդրումները: Վերջիններս մեծապես պայմանավորում են ցանկացած տնտեսության զարգացման միտումները, տնտեսական աճի տեմպերը և համաշխարհային տնտեսության հետ ինտեգրման աստիճանը: Այդ պատճառով էլ ներդրումների խթանումը դարձավ ՀՀ տնտեսական քաղաքականության միջուկը: Այս գործում հիմնական նպատակը օտարերկրյա ներդրողների համար խթանների ապահովումն էր, որը կնպաստեր ներդրումների ծավալների մեծացմանը և բնակչության զբաղվածության մակարդակի բարձրացմանը: Կարևորելով «Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքի դերը տնտեսական զարգացման գործընթացում արտասահմանի մասնակցությունը ներգրավելու մեջ՝ ՀՀ Կառավարությունը շեշտել է ներդրումների վճարող դերը տնտեսական աճն արագացնելու գործում և դրանցից ստացված օգուտների արդյունավետ օգտագործման անհրաժեշտությունը ՀՀ տնտեսության համար: Որպես կանոն, օտարերկրյա ներդրողները շահագրգռված են ներդրումներ կատարել այն ոլորտներում, որոնք մրցակցային են և արտահանման մեծ ներուժ ունեն: ՀՀ տնտեսության գրավիչ ոլորտներ են ադամանդագործությունը (հատկապես 2005-2008թթ.-ին) տեղեկատվական տեխնոլոգիաները (SS), սննդի, լեռնահանքային արդյունաբերությունը, զբոսաշրջությունը, հեռահաղորդակցությունը: Հայաս-

տանի Հանրապետությունը մեծապես կախման մեջ է գտնվում համաշխարհային առևտրից, և զգալի ջանք է պահանջվում գրավելու օտարերկրյա ներդրողների ուշադրությունը: ՀՀ կառավարությունը որդեգրել է «բաց դռների» քաղաքականություն նպատակ ունենալով խրախուսել օտարերկրյա ներդրումները: Ըստ «Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքի՝ օտարերկրյա կապիտալը կարող է անսահմանափակ մասնակցություն ունենալ հայկական կազմակերպություններում և պաշտպանված է օրենքով: «Հայաստանի Հանրապետության 2012-2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում» նշվում է, որ զբաղվածության աճին ուղղված պետական շրջանակային քաղաքականության հիմնական գերակայություններից մեկը կշարունակի հանդիսանալ գործարար և ներդրումային միջավայրի անընդհատ բարելավումը, որը տեղի կունենա ներդրումային գործընթացը դյուրին դարձնելու և անհարկի պետական միջամտությունները էականորեն կրճատելու ճանապարհով: Ներդրումային միջավայրում ռիսկային բարձր մակարդակը օտարերկրյա ներդրումների նվազման պատճառ է հանդիսանում: Հայաստանի Հանրապետության հիմնական առավելությունը որակյալ աշխատուժի առկայությունն է, որի օգտագործումը ներդրողներին հնարավորություն կտա, զարգացած երկրների համեմատ ցածր աշխատավարձ վճարելով, ապահովել ցածր ինքնարժեք և գնային մրցունակություն՝ հատկապես արտաքին շուկայում¹: Տնտեսության որևէ ոլորտում առաջընթացը կարող է «չեզոքացվել» մեկ այլ ոլորտում առաջընթացի բացակայությամբ: Հարկային, մաքսային անկայուն քաղաքականությունը կամ վարչարարությունը կարող են սահմանափակել գործարարության ձևավորման նպաստավոր պայմանները և գործ սկսելու ընթացակարգերի պարզությամբ պայմանավորված աճը: Ստեղծված անբարենպաստ միջավայրը կարող է հանգեցնել ապրանքային երկակի շուկաների ստեղծման, որտեղ գերիշխող դիրք ունեցող գործարարները կօգտվեն գույքային իրավունքի պաշտպանությունից, հարկային ու մաքսային կողմնապահ գործելաոճից, իսկ շուկա մուտք գործել ցանկացողները կարող են հայտնվել ոչ շահեկան իրավիճակում: Շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող գործունեության ցանկացած գործարարություն իր մեջ ներառում է մի շարք ընթացակարգերի պարտադիր իրականացում: Երբ ձեռնարկատերը մշակում է գործարար ծրագիր և փորձում անցնել դրա կենսագործմանը, առաջին արգելքները, որոնք պետք է հաղթահարի, բյուրոկրատական և իրավական ընթացակարգերն են: Տարբեր երկրներում նոր ձեռնարկատիրական գործունեության մուտքի կանոնակարգման եղանակներ ունեն որոշակի առանձնահատկություններ՝ կախված տվյալ երկրի սոցիալ-տնտեսական և իրավական դաշտի կարգավորման և զարգացվածության աստիճանից: Որոշ տնտեսություններում այս գործընթացները պարզ և մատչելի են: Այլ կերպ ասած՝ գործարարության մեկնարկման ընթացակարգերն այնքան ծանրաբեռնող են, որ ձեռնարկատերերը, խուսափելով ընթացակարգերի վարչարարական և ժամանակի ավելորդ ծախսերից, ստիպված են լինում դիմել այլ մեթոդների՝ գործունեությունն իրականացնել ոչ ֆորմալ ձևերով: Բացի այդ, գործարարության արդյունավետությունն ավելի հաճախ կախված է օրենսդրական և կառավարչական բազմաթիվ, հաճախ խճճված և բարդ, ինչպես նաև հաճախակի փոփոխվող որոշումներից:

Համաշխարհային բանկի կողմից հրապարակվող «Գործարարությամբ զբաղվելը» (Doing business) դասակարգումը գնահատում է այն կարգավորումները, որոնք ուղղակիորեն ազդում են գործարար միջավայրի զարգացման աստիճանի և տնտեսական աճի վրա՝ հնարավորություն տալով համեմատություններ իրականացնել հետազոտված (184) երկրների միջև: Հենց այս դասակարգման չափանշներն էլ կարող են հիմք հանդիսանալ ՀՀ-ում օտարերկրյա ներդրումների մուտքի խթանման կամ խոչընդոտման համար: Փորձելով վերլուծել «Գործարարությամբ զբաղվելու» 2016թ. ցուցանիշները՝ կարող ենք եզրակացնել, թե որքանով է գրավիչ ՀՀ տնտեսությունը օտարերկրյա ներդրողների համար, և ինչպիսի միտում ունի ՀՀ տնտեսությունում ներդրումների աճը: Համեմատական վերլուծությունը կատարենք նախորդ տարվա ցուցանիշների հետ: ՀՀ տնտեսությունը բնութագրող 10 ցուցանիշները, բացառությամբ 3 ցուցանիշի՝ ընկերության հիմ-

¹ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2014 թվականի մարտի 27-ի «Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025 թվականների հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիրը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի հոկտեմբերի 30-ի N 1207-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 442-Ն որոշում:

նադրում (6-րդ տեղ՝ 4 կետով բարձրացում), հարկերի վճարում (103-րդ տեղ՝ 9 կետով բարձրացում), պայմանագրերի կիրարկում (112-րդ տեղ՝ 5 կետով բարձրացում), մյուս ցուցանիշները անկում են գրանցել, ինչը դրականորեն չի կարող անդրադառնալ ներդրումների խթանման վրա¹: Օտարերկրյա ներդրողների համար կարևոր այնպիսի ցուցանիշներ, ինչպիսիք են ներդրողների պաշտպանվածությունը, շինարարության համար թույլտվության ստացումը, միջսահմանային առևտուրը, անկում են գրանցել: Փորձելով համեմատել հարևան Վրաստանի հետ՝ կարող ենք նշել, որ ՀՀ-ն բիզնես վարելու դյուրինության աստիճանով և ներդրողների պաշտպանվածության ցուցանիշով զիջում է Վրաստանին՝ համապատասխանաբար 37-րդ և 8-րդ, 4-րդ և 2-րդ տեղեր: Ուսումնասիրելով օտարերկրյա ներդրումների վերաբերյալ 2007-2016թթ. վիճակագրական տվյալները՝ կարող ենք ասել, որ դրանց ներհուսքը նախաձգնաժամային հատվածում աճի միտում է դրսևորել՝ գագաթնակետին հասնելով 2008 թ. (1.1 մլրդ դոլար), սակայն, պայմանավորված համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով, հետագա տարիներին գրանցվել է օտարերկրյա ներդրումների ծավալների զգալի անկում՝ 2016 թ.-ին կազմելով ընդամենը 130.4 մլն դոլար (գծանկար 1):

Գծանկար 1. Օտարերկրյա ներդրումների զուտ հոսքերը 2007-2016 թվականներին (մլն ԱՄՆ դոլար)

ՀՀ-ում ներդրումների համար շահավետ ոլորտներն են հանդիսանում՝ բարձր տեխնոլոգիաների էլեկտրոնիկայի նախագծումը, հանքարդյունաբերությունը և մետալուրգիան, էլեկտրական էներգիայի համակարգերը, քիմիական արտադրությունը, թեթև արդյունաբերությունը, բանկային ծառայությունները, համակարգչային ծրագրային ապահովման մշակումը, սննդի արտադրությունը և փաթեթավորումը, զբոսաշրջությունը:

Թեև օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման համար ստեղծված բարենպաստ պայմաններին, ՀՀ-ում առկա են ներքին և արտաքին խնդիրներ, որոնք խոչընդոտում են ՀՀ-ում ներդրումների ծավալների մեծացմանը: Այդ իսկ պատճառով վերլուծենք ՀՀ ներդրումային միջավայրը և ներդրումների ներգրավմանն ուղղված տնտեսական քաղաքականությունը, փորձենք առաջադրել ներդրումային միջավայրի և քաղաքականության արդյունավետության բարելավման ուղիներ, որոնք կընդլայնեն ՀՀ ներդրումների ներգրավման հնարավորությունները:

¹ Doing Business. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. 2016.

Այդ նպատակով, նախ անդրադառնանք ներդրումների ներգրավմանը խոչընդոտող հիմնախնդիրներին.

- Քաղաքական և ռազմաքաղաքական կայունությունը: Քաղաքական և ռազմաքաղաքական կայունությունը գրեթե բոլոր հարցումներում ու վերլուծություններում կարևորության առումով ներդրումային միջավայրի գործոնների թվում միշտ առաջին տեղում է: Պոտենցիալ ներդրողների ներգրավման տեսանկյունից քաղաքական անկայունությունն առնվազն խրախուսող երևույթ չէ: Այս տեսանկյունից Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է բարձր ռիսկային երկրների խմբում: ՀՀ-ի պարագայում քաղաքական ռիսկը պայմանավորված է հիմնականում արտաքին քաղաքական անկայունությամբ, որը դրսևորվում է Ադրբեյջանի և Թուրքիայի շրջափակմամբ, Վրաստանում և Հյուսիսային Կովկասում գոյություն ունեցող ազգամիջյան առճակատումների հետևանքով տրանսպորտային հաղորդակցության միջոցների անգործությամբ (հաճախ նույնիսկ գործողների երկարաժամկետ անգործությամբ): ՀՀ ներդրումային ռիսկը մեծացնող գործոն է կոռուպցիայի մակարդակը: 176 երկրների շարքում ՀՀ-ն կոռուպցիայի մակարդակով գտնվում է 113-րդ տեղում¹: Նման ցուցանիշը չի կարող խթանել ներդրումների ծավալների հետագա ավելացումը: Ստվերային տնտեսությունը նույնպես բացասական ազդեցություն է թողնում երկրի ներդրումային միջավայրի գրավչության վրա: Ըստ էության, վերը նշված գործոնները միմյանց հետ փոխկապակցված են, ուստի կարևոր է մշակել դրանց դեմ պայքարի միասնական ծրագիր:

- Ներքին շուկայի ծավալը: ՀՀ ներքին փոքր շուկան՝ բնակչության փոքրաթվությունը, և 1 շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի ցածր մակարդակը, խոչընդոտ են հանդիսանում իրացման շուկայական ուղղվածություն ունեցող ներդրումների ներգրավման համար:

- Ռեսուրսների առկայությունը: Հայաստանի Հանրապետությունն աչքի չի ընկնում բնական ռեսուրսների (հատկապես վառելիքա-հումքային) հարստությամբ: Ներդրումների իրականացման իրական հնարավորություն կա պղնձի, մոլիբդենի, ոսկու և որոշ հազվագյուտ մետաղների արդյունահանման և վերամշակման բնագավառում: Սակայն վառելիքային հումքի արդյունաբերական պաշարների բացակայությունը տնտեսությունը կախվածության մեջ է պահում այդ հումքի ներմուծումից:

- Ենթակառուցվածքային խնդիրներ: Հայաստանի Հանրապետությունը, լինելով մի կողմից հումքային ռեսուրսներով աղքատ, մյուս կողմից՝ փոքր ներքին շուկա ունեցող երկիր, զգալի կախվածություն ունի հումքի ներմուծումից և ապրանքների արտահանումից, հետևաբար բարձր տրանսպորտային ծախսերը, որոնց հիմքում ընկած են տարածաշրջանում ռազմաքաղաքական ընդհարումների պատճառով հաղորդակցման ուղիների շրջափակումը և դեպի ծով ելքի բացակայությունը, ազդում են ՀՀ-ում արտադրվող ապրանքների՝ համաշխարհային շուկաներում մրցունակության վրա: Խնդիրներ են հարուցում նաև փոխադրումների իրականացման ժամկետները: Կարևոր են նաև կենսաթոշակային հիմնադրամների, բրոքերային կազմակերպությունների, ներդրումային հիմնադրամների, լիզինգային, խորհրդատվական և աուդիտորական ընկերությունների առկայությունը և արդյունավետ գործունեությունը, քանի որ դրանք կարող են դառնալ երկարաժամկետ ներդրումներ կատարելու որոշումների ընդունման համար կարևոր պայման:

- Իրավական դաշտ: «Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքում (ընդունվել է 1994թ.-ին) ամրագրված են հետևյալ դրույթները.

- խստորեն սահմանափակվում են պետության իրավասությունները սեփականության ազգայնացման և բռնագրավման հարցում,
- թույլատրում է օտարերկրյա ներդրումներ կատարել տնտեսության գրեթե բոլոր ոլորտներում և կամայական ձևերով,
- ապահովում է հայկական ու միջազգային դատարաններում վեճերի կարգավորման հնարավորություն,
- թույլատրում է շահույթի ու սեփականության լրիվ հայրենադարձում,
- նախատեսում է մաքսային արտոնություններ,

¹ Corruption Perceptions Index 2016. www.transparency.org

➤ պաշտպանում է մտավոր սեփականությունը:

Այդուհանդերձ, ՀՀ-ում իրավական դաշտի հիմնական թերությունը օրենսդրական դաշտի անկայունությունն է, ենթաօրենսդրական ակտերի և օրենքների հստակ կիրառումն ապահովող անհրաժեշտ որոշումների ու իրավական այլ ակտերի պակասը:

• Աշխատանքային ռեսուրսներ: ՀՀ աշխատանքային շուկային բնորոշ հատկանիշները՝ աշխատուժի արժեքը, աշխատուժի կրթվածության և մասնագիտական պատրաստվածության աստիճանը, օտարերկրյա ներդրողների համար ամենագրավիչ գործոններն են: Մակայն ՀՀ սոցիալ-տնտեսական պայմանների պատճառով զգալի չափերի է հասել բնակչության, հատկապես՝ տնտեսապես ակտիվ ու որակյալ մասնագետների արտագաղթը: Վերջինիս նման տեմպերի պահպանման դեպքում կարող է էապես նվազել աշխատանքային ռեսուրսների գծով ներդրումային միջավայրի առավելությունը, և շատ կարևոր է պետության կողմից համապատասխան կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացումը:

• Կոռուպցիա և տնտեսության մենաշնորհացում: Կոռուպցիայի և տնտեսության մենաշնորհացման բարձր մակարդակը, ներդրումների ներգրավմանը խոչընդոտող գլխավոր պատճառներից մեկն է: Տնտեսության մենաշնորհացման բարձր մակարդակը հանգեցնում է մի շարք բացասական հետևանքների, որոնք խոչընդոտում են ՀՀ տնտեսական աճի ավելի բարձր տեմպերով զարգացմանը: Դրանցից կարող ենք առանձնացնել ապրանքների և ծառայությունների գների աճը, ինֆլյացիայի բարձր մակարդակը, կապիտալի և արժեթղթերի շուկայի թերզարգացածությունը, ՓՄՁ-ի թույլ զարգացածությունը, արտաքին շուկայում ցածր մրցունակությունը: Ներքին արտադրողները, չունենալով մրցակիցներ ներքին տնտեսությունում, շահագրգռված չեն կատարելագործել արտադրատեխնիկական զարգացումը, որն էլ հանգեցնում է արտաքին շուկայում նրանց մրցունակության անկման: Սա իր ազդեցությունն է թողնում համաշխարհային շուկայում ՀՀ տնտեսության մրցունակության վրա: Եթե այս գործընթացը երկար շարունակվի, ապա ՀՀ-ի արտադրանքի նկատմամբ հետաքրքրությունն արտաքին շուկայում աստիճանաբար կնվազի, և չի բացառվում, որ ժամանակի ընթացքում այն դուրս կմղվի արտաքին շուկաներից: Այս ամենի արդյունքում հանրապետությունը կարող է կորցնել իր նկատմամբ օտարերկրյա ներդրողների հետաքրքրվածությունը:

Այսպիսով, տնտեսության (և, հատկապես, բարձր շահութաբերություն ունեցող ոլորտները) մենաշնորհացման բարձր մակարդակը, սեփականության խիստ բարձր կենտրոնացվածությունը հանգեցնում են գործարարության ֆինանսավորման և ներդրումների ծավալների կրճատման:

ՀՀ-ում օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքի ավելացման նախադրյալներ կարող են հանդիսանալ՝

- Հայաստանի Հանրապետության ներդրումային վարկանիշի բարձրացումը,
- օրենսդրական միջավայրի բարելավումը,
- ներդրումային ենթակառուցվածքների ստեղծումը և դրանց շարունակական կատարելագործումը:

ՀՀ-ում ներդրումային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման առաջնահերթ միջոցառումներն են.

- առաձնացնել ներդրողների խմբերը և առավելագույնս հաշվի առնել յուրաքանչյուր խմբի առաձնահատկություններն ու նրանց նկատմամբ խրախուսման միջոցները,
- առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրման խրախուսումը դարձնել ներդրումների ներգրավման քաղաքականության մասը, հատկապես՝ պետական մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպությունների մասնավորեցման և օտարման դեպքերում,
- գործող ներդրողների համար բարձրակարգ հետներդրումային ծառայություններ մատուցել, քանի որ վերջիններիս դրական կարծիքը ՀՀ ներդրումային միջավայրի նկատմամբ նպաստում է ստացված եկամուտների վերներդրման ծավալների աճին ու կարևոր գործոն է պոտենցիալ ներդրողների ներգրավման համար,
- քաղաքական ռիսկերի հնարավոր բացասական ազդեցությունը նվազեցնելու համար ձեռնարկել գործողություններ՝ ուղղված ներքին և միջպետական մակարդակով օտարերկրյա ներդրողների շահերի պաշտպանության համար իրավական դաշտի ստեղծմանը,

- ներկայացնել ՀՀ ներդրումային միջավայրի մասին ամբողջական տեղեկատվություն (անգլերենով և այլ լեզուներով (օրինակ չինեզերենով) օրենքների, շուկայական և այլ նյութերի վերլուծություն) գործող ու պոտենցիալ ներդրողներին,
- պետական մակարդակով առավել արդյունավետ ձևերով պայքարել մենաշնորհների գերիշխող դիրքի չարաշահումների դեմ,
- քայլեր մշակել՝ երկրում կոռուպցիայի մակարդակի նվազեցման ուղղությամբ: Կարծում ենք, որ այս խնդիրների իրագործումը հնարավորություն կտա ոչ միայն մեծացնել ներդրումների ծավալը, այլև բարձրացնել վերջիններիս արդյունավետությունը, որը կարևոր նախապայման է հանրապետության տնտեսական աճի տեմպերի ավելացման համար:

Վերջին տարիներին ՀՀ-ում օտարերկրյա ներդրումները դրսևորում են կրճատման միտումներ:

Օտարերկրյա ներդրումները կարևոր նշանակություն ունեն նաև ազգային արժույթի համախառն պահանջարկի ձևավորման, աշխատատեղերի ստեղծման կամ պահպանման, հանրապետությունը գիտելիքներով, փորձով, ղեկավարման հմտություններով հարստացման, արտադրական մշակույթի և նոու-հաուների ներդրման համար: Նկատենք նաև, որ ներդրումները իրենցից ներկայացնում են միջազգային ընկերությունների կողմից ուղղակի կապիտալ ներդրումներ ազգային տնտեսության ոլորտներում: Հենց այդ պատճառով էլ կառուցվածքային քաղաքականության շրջանակներում և յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում ներդրումների նպատակահարմարությունը պետք է քննարկվի առանձին: Ներդրումների նկատմամբ այդպիսի մոտեցումը հիմնված է դրանց առանձնահատկությունների և մի շարք իրական ռիսկերի (վտանգների) վրա:

Նախ և առաջ, ներդրումները հաճախ ունենալով աշխարհաքաղաքական նպատակներ, ձգտում են վերահսկել երկրի ենթակառուցվածքները՝ որոշելով դրանց զարգացման ռազմավարությունը, ստացված շահույթի օգտագործման ուղղությունները, տարածաշրջանային միություններում երկրների ինտեգրման քաղաքականությունը: Հետևաբար, երկարատև հեռանկարում պետական տնտեսական քաղաքականության առումով կարող են առաջանալ լուրջ հիմնախնդիրներ: 2016 թվականի վերջի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության իրական հատվածում կատարված օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների մաքուր պաշարներից 1.6 մլրդ դոլարը կամ մոտ 40%-ը բաժին է ընկել Ռուսաստանի Դաշնությունը: Այդ ներդրումների հիմնական մասը կատարվել է ՀՀ-ի ենթակառուցվածքներում՝ էլեկտրաէներգետիկա, բնական գազի փոխադրում և բաշխում, երկաթուղային տրանսպորտ, բջջային կապ և բանկային հատված: Ենթակառուցվածքների վերահսկման միջոցով ՌԴ-ը փորձում է ՀՀ-ն պահել իր շահերի ազդեցության գոտում: Այս տեսանկյունից ՀՀ-ն լուրջ հիմնախնդիրներ ունի Եվրամիության հետ հարաբերությունների զարգացման հարցում: Միաժամանակ, նկատելի է նշված ոլորտներում Ռուսաստանի Դաշնության ազդեցության նվազում, ինչը պայմանավորված է տարածաշրջանում ստեղծված աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական նոր իրողություններով և Արևմուտքի կողմից Ռուսաստանի Դաշնության մեկուսացման քաղաքականությամբ:

Երկրորդ, օտարերկրյա ներդրողները ձգտում են վերահսկել ընդունող երկրի բնական ռեսուրսների արդյունահանումը և դրանց տեղափոխումը համաշխարհային շուկաներ: Հայաստանի Հանրապետությունը, ինչպես հայտնի է, բնական ռեսուրսներով հարուստ երկիր չէ: Սակայն ՀՀ-ն համեմատաբար հարուստ է գունավոր մետաղներով՝ պղնձով, մոլիբդենով, ոսկով, ցինկով և այլ բնական պաշարներով: 2016 թվականին իրական հատվածում կատարված ուղղակի ներդրումների մոտ 1/3-ը բաժին է ընկել հենց հանքագործությանը: Այս ոլորտում հիմնական ներդրողներն են Մեծ Բրիտանիան, Լյուքսեմբուրգը, Կիպրոսը և մի շարք այլ երկրներ:

2016թ.-ին Հայաստանում իրականացրած օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների զուտ հոսքերով առաջին տեղում է գտնվում Կիպրոսը՝ մոտ 80 մլն դոլար, երկրորդը Միացյալ թագավորություններն են մոտ 70 մլն դոլար, իսկ երրորդ տեղում գտնվում է Լյուքսեմբուրգը, որտեղից օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների զուտ հոսքերը 2016թ.-ին կազմել են մոտ 65 մլն դոլար¹:

¹ Ազգային վիճակագրական ծառայության կայք. www.armstat.am

Երրորդ, ներդրումները ձգտում են մեծ ներքին շուկա ունեցող երկրներ, այս տեսանկյունից Հայաստանի Հանրապետությունը ներդրումների համար գրավիչ չէ: Սակայն, որոշ ոլորտներում երկրի բնակլիմայական և մարդկային առանձնահատկությունները կարող են գրավիչ դարձնել ներդրումների համար: Օրինակ, կոնյակի արտադրությունը ՀՀ-ում և դրա իրացումը ավանդական շուկաներում կամ ծրագրային ապահովման ոլորտը:

Գոյություն ունեն նաև ներդրումների հետ կապված այլ առանձնահատկություններ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն երկրի ներդրումային քաղաքականության իրականացման ժամանակ: Այսպես, առանձին դեպքերում ներդրումները կատարվում են պարզապես շուկաներ գրավելու համար: Այս դեպքում ներդրման օբյեկտ ճանաչվածակտիվը կարող է ձեռք բերվել բայց հետո դրա գործունեությունը դադարեցվել: Որոշ դեպքերում էլ, նույնիսկ եթե ազգային ակտիվը գնած օտարերկրյա կազմակերպությունը լավ է աշխատում, երկիրը, միևնույն է, երկարաժամկետ հատվածում աղքատանում է, եթե կարճաժամկետ հատվածում ներդրումները օգնում են բարելավել, վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռությունը, ապա երկարաժամկետում, շահույթի արտահանմամբ պայմանավորված, դրանք կարող են դառնալ հավասարակշռության խախտման գործոլ և վճարային հաշվեկշռի ակտիվի տարրից վերածվել պասիվի: Այդպիսով, անհրաժեշտ է գնահատել մի կողմից կապիտալի ներկա հոսքը, մյուս կողմից միջոցների ապագա արտահոսքի հնարավոր մեծությունը: Կարևոր է նաև պարզել այն քաղաքական մեթոդները և միջոցներ ձեռնարկել կանխելու այնպիսի ձևերը, որոնք խթանում են շահույթի արտահանումը:

Ինչպես տեսնում ենք, ներդրումների հոսքը կանխորոշող վերը նշված առանձնահատկությունները ՀՀ-ին սահմանափակ հնարավորություններ են ընձեռում: Մյուս կողմից՝ ներդրումները շատ կարևոր են ՀՀ-ի համար՝ տնտեսական աճի ապահովման տեսանկյունից: Հայաստանը, ինչպես նշեցինք, դեպի ծով ելք չունեցող երկիր է: Իսկ այսպիսի երկրների տնտեսական աճի համար ներդրումները էական գործոն են դառնում և ունեն ավելի կարևոր նշանակություն, քան զարգացող երկրների մյուս խմբի համար:

Մասնագիտական քննադատության չի դիմանում նաև այն պնդումը, ըստ որի ՀՀ-ում պոտենցիալ օտարերկրյա ներդրողները և առևտրային գործընկերները կարող են շահագրգռված լինել ԵԱՏՄ շուկա դուրս գալու հեռանկարով: Նախ և առաջ, ԵԱՏՄ նկատմամբ ներդրողները զգուշավոր են, երկրորդ, ԵԱՏՄ միասնական տարածքը թույլ է տալիս ներդրողին ընտրել արտադրության տեղայնացման իր տեսանկյունից հարմար ռազմավարություն: Այսինքն, եթե նույնիսկ նրանց հետաքրքրում է ԵԱՏՄ շուկան, ապա ավելի նպատակահարմար է արտադրությունները կազմակերպել հենց, օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում կամ սահմանակից Բելառուսում և Հյուսիսային Ղազախստանում, քանի որ արտադրանքի իրացման հիմնական շուկան մնում է Ռուսաստանը: Հայաստանի Հանրապետությունը նույնիսկ ընդհանուր սահման և երկաթուղային ուղղակի հաղորդակցություն չունի Ռուսաստանի Դաշնության հետ: Ի վերջո, ցանկացած երկիր ներդրումային միջավայրի գլխավոր սպառնալիքը կոռուպցիան է: Այն կարող է նպաստել ռիսկերի զարգացմանը և խոչընդոտել ներդրումների հոսքը: Այս իմաստով թե՛ Ռուսաստանի Դաշնությունը և թե՛ նրանից ռազմաքաղաքական և տնտեսական կախվածության մեծ ընկած Հայաստանի Հանրապետությունը ունեն կոռուպցիայի բարձր մակարդակ, հետևաբար չեն կարող գրավիչ լինել ներդրողների համար:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ-ն լուրջ խնդիրներ ունի ներդրումների ներգրավման գործում, ինչը ենթադրում է նոր մոտեցումների և տնտեսական քաղաքականության մշակում, դրանցից բխող կոնկրետ միջոցառումների և նախագծերի իրականացում: Մյուս կողմից, դառնալով ԵԱՏՄ անդամ, Հայաստանի Հանրապետությունը սահմանափակել է իր հնարավորությունները ներդրումների ներգրավմանն ուղղված տնտեսական քաղաքականության իրականացման հարցում:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում արտաքին ներդրումներին խոչընդոտող գործոնները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ պայմանավորված աշխարհագրական՝ բնական, աշխարհաքաղաքական եւ տնտեսական ներդրումային քաղաքականությամբ: Առաջինի մեջ են մտնում բնական պաշարների սահմանափակությունը, ներքին շուկայի փոքրությունը, չբազմազանեցված (չդիվերսիֆիկացված) արդյունաբերությունը, փակ սահմանները հարևան Թուրքիայի

և Ադրբեջանի հետ, Լեռնային Ղարաբաղի չլուծված հակամարտությունը: Մյուս կողմից, ներդրումների աճին խոչընդոտող երկրորդ խմբի գործոնները ներդրողների գործունեության համար անհավասար պայմաններն են՝ պետական մարմինների կոռումպացվածությունը և միջամտությունը, թույլ դատական համակարգերը, չափազանց երկարատև և ծախսատար գործընթացները, կոռուպցիան, օրենսդրության հաճախակի փոփոխությունները:

Օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման գործում Հայաստանի Հանրապետության իրական հնարավորություններից է Մփյուռքի առկայությունը, որի ներուժն ամբողջությամբ չի օգտագործվում: Մփյուռքահայ ներդրողները բախվում են նույն խնդիրներին, ինչ մյուս ներդրողները: Այնուհանդերձ, սփյուռքահայերը զգալի ներդրումներ են կատարում աղամանդագործության, ոսկերչության, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, տրանսպորտի, շինարարության, զբոսաշրջության եւ առևտրի ոլորտներում:

Ներդրումների խթանմանն է ուղղված նաև ազատ տնտեսական գոտիների (ԱՏԳ) ստեղծումը: ԱՏԳ-ում գործող կազմակերպություններին տրվում են շահութահարկի, ավելացված արժեքի հարկի, գույքահարկի և մաքսատուրքի վճարման արտոնություններ: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում առկա են երկու ԱՏԳ՝ «Ալյանս» և «Մերիդիան», որոնք գործում են համապատասխանաբար 2013թ. և 2014թ.-ից: «Ալյանս» ունի բարձր և նորարարական տեխնոլոգիաների արտադրության եւ արտահանման ուղղվածություն: Իսկ «Մերիդիանի» ուղղվածությունը ոսկերչական, ակնագործական և ժամագործական ոլորտի միջազգային ընկերությունների ներգրավումը և այդ ոլորտներում ապրանքների արտադրությունն ու արտահանումն է:

ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԵԼԻԶԱՎԵՏԱ ՍԱՐԳՍԻ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

Համառոտագիր

Ցանկացած երկրում կարող է ստեղծվել ինչպես ներդրումների ընդգրկման համար բարենպաստ, այնպես էլ անբարենպաստ միջավայր: Այդ պատճառով էլ երկրների մի մասի (հատկապես երկրորդ խմբի մեջ մտնողների) կառավարությունների ամենօրյա գործունեության ուղղություններից է ներդրումային և ձեռնարկատիրական միջավայրի բարելավումը, կամ այլ կերպ ասած ներդրումների ներգրավման արգելքների վերացումը և դրանով իսկ երկրի ներդրումային գրավչության բարձրացումը:

Ներդրումների ներգրավումը հատկապես արդիական է ՀՀ-ի համար, քանի որ վերջին տարիներին նկատվում է ներդրումների ներհոսքի նվազեցում, իսկ արտահոսքի ավելացում: Հեղինակը բացահայտել է այն խոչընդոտները, որոնք առկա են ՀՀ ներդրումային դաշտում և նշել ներդրումային կլիմայի բարելավման ուղիները:

Բանալի բառեր. *ներդրումներ, տնտեսական աճ, զբաղվածություն, ներդրումային միջավայր, ներդրումների խոչընդոտներ, ձեռնարկատիրական ռիսկ, տնտեսական քաղաքականություն:*

ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ЕЛИЗАВЕТА САРГИСОВНА МАРКАРЯН

соискатель Академии государственного управления РА

Аннотация

В любой стране в целях привлечения инвестиций может быть создана как благоприятная, так и неблагоприятная среда. Поэтому одним из направлений повседневной деятельности правительств ряда стран (особенно стран, входящих во вторую группу) является улучшение инвестиционной и предпринимательской среды или, иначе говоря, устранение барьеров привлечения инвестиций и тем самым повышение инвестиционной привлекательности страны. Привлечение инвестиций особенно актуально для РА, поскольку в последние годы наблюдается уменьшение притока инвестиций и увеличение их оттока. Автор статьи выявлены барьеры на пути инвестиционной деятельности в РА и отмечены пути улучшения инвестиционного климата страны.

Ключевые слова: *инвестиции, экономический рост, занятость, инвестиционный климат, барьеры для инвестиций, предпринимательский риск, экономическая политика.*

ISSUES ON ATTRACTING INVESTMENTS INTO THE REPUBLIC OF ARMENIA

ELIZAVETA SARGIS MARGARYAN

Ph.D. Student, Public Administration Academy, Republic of Armenia

Abstract

In any nation investment friendly or unfriendly environment could be created. Therefore, one of the directions of the activities of the governments of some nations (especially classified as a second group) is making investment and business climate more attractive, or in other words removing barriers to attracting investments. Attracting investments is very crucial; to the Republic of Armenia, since the decline in interments has been reported over the period of last couple of years. The author identifies those impediments and barriers that the investment environment in the Republic of Armenia faces and states approaches to making the investment climate more attractive.

Keywords: *Investments, economic growth, employment, investment climate, investment barriers, entrepreneurial risk, economic policy*